

Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu – Narodowa Instytucja Kultury. Historia struktury organizacyjno-prawnej. Lata 1977-2002

Andrzej Michałowski

konserwator zabytków

GENEZA UTWORZENIA INSTYTUCJI skupiającej interdyscyplinarny zespół pracowników, a zwłaszcza historyków sztuki, architektów, ogrodników i architektów krajobrazu, wiązała się z nowatorską działalnością prof. Stanisława Lorentza w zakresie muzealnictwa i ochrony zabytków¹. Profesor Stanisław Lorentz już od początku swej powojennej działalności starał się objąć opieką zespoły pałacowe znaczące dla kultury polskiej. Podporządkował Muzeum Narodowemu w Warszawie m.in. Wilanów i Nieborów. Od roku 1960 odrestaurowany budynek Białego Domu w Łazienkach stał się Oddziałem Muzeum Narodowego. Pozostałą część Łazienek Królewskich, zarządzaną początkowo przez Zarząd Pałacu Kultury i Nauki, przejęło Miejskie Przedsiębiorstwo Robót Ogrodniczych. Postępująca degradacja królewskiego ogrodu łazienkowskiego i przekształcanie go w bezstylowy park miejski, przy równoczesnych aktach wandalizmu, dały impuls do utworzenia Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych Muzeum Narodowego w Warszawie². Wymagało to ogromnej pracy organizacyjnej: utworzenia trzech oddziałów Zarządu w Łazienkach, Wilanowie i Nieborowie, wyposażonych w różnorodne zespoły specjalistyczne, sprzęt i środki do prowadzenia działalności ogrodniczej, prac remontowo-konserwacyjnych

i finansowo-administracyjnych³. W roku 1984 minister kultury i sztuki podporządkował sobie Zarząd Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, nadając mu nowy statut⁴. Przedmiotem działania Zarządu stały się konserwacja i pielęgnacja zabytkowej zieleni, a w szczególności prowadzenie:

- prac badawczych, dokumentacyjnych i projektowych,
- prac ogrodniczych,
- produkcji roślinnej i szkółkarskiej,
- prac remontowo-konserwatorskich.

Otrzymał też zadanie (przejęte od ministerialnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków) kontynuowania prowadzonej od 1977 roku powszechnej akcji ewidencjonowania parków, ogrodów i alei oraz innych ogólnopolskich zadań w zakresie ochrony oraz konserwacji zabytkowych założen ogrodowych i parkowych⁵.

Rozwój i specjalizacja instytucji doprowadziły w 1993 roku do przekształcenia Zarządu w Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Narodową Instytucję Kultury. Do obowiązków Ośrodka należało prowadzenie badań i dokumentacji oraz prac projektowych i ogrodniczych w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego, zabytkowych założen parkowych, ogrodowych i cmentarzy. Ponadto miał on również podejmować działania na rzecz ochrony i konserwacji tych dóbr kultury w porozumieniu z Generalnym Konserwatorem Zabytków, wojewódzkimi konserwatorami

zabytków oraz wyspecjalizowanymi jednostkami organizacyjnymi ochrony środowiska naturalnego i kulturalnego⁶. W roku 1996 – na podstawie dotychczasowych doświadczeń – Ośrodek otrzymał nowy statut, w którym szczegółowo określono cele i zadania:

„Celem działania Ośrodka jest prowadzenie badań i dokumentacji oraz prac projektowych i ogrodnich w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego, zabytkowych założeń parkowych, ogrodowych i cmentarzy, krzewienie wiedzy o zabytkowym krajobrazie, jak i sprawowanie funkcji mecenatu państwa w zakresie zleconym przez Ministra Kultury i Sztuki, a także współdziałanie w upowszechnieniu nauki i sztuki z instytucjami, organizacjami i stowarzyszeniami o podobnych celach w kraju i zagranicą.

Ośrodek realizuje swoje cele w ramach państwowego systemu ochrony dóbr kultury i w szczególności:

1. Współpracuje i wspiera Państwową Służbę Ochrony Zabytków oraz udziela pomocy indywidualnym i społecznym użytkownikom zabytkowych założeń parkowych, ogrodowych i cmentarzy.
2. Współdziała ze służbami ochrony środowiska i przyrody, gospodarki przestrzennej i budownictwa na rzecz integracji działań konserwatorskich w ochronie krajobrazów polskich oraz przyczynia się do, zgodnego z zabytkowym charakterem, rozwoju turystyki kulturalnej jako formy aktywizacji zagospodarowania krajobrazu.

W celu realizacji statutowych celów i zadań Ośrodek (...):

1. Prowadzi badania i opracowuje wzorcowe projekty i zasady postępowania oraz wykonawstwa prac konserwatorskich i merytoryczne podstawy konserwatorskiej polityki ochrony oraz metody ich lepszego i bardziej fachowego wdrażania.
2. Gromadzi centralny zasób informacji dotyczących krajobrazu kulturowego, zabytkowych założeń ogrodowych, parkowych i cmentarzy.
3. Organizuje i prowadzi specjalistyczne szkolenia zawodowe i podyplomowe w różnych formach: studiów semestralnych, kursów, praktyk warsztatowych, patronatów, jak i tzw. szkół letnich, oraz wspiera, również pedagogicznie, te kierunki w szkołach zawodowych i w wyższych uczelniach.
4. Prowadzi prace doświadczalne w zakresie metodologii robót ogrodnich oraz współdziała

z właściwymi jednostkami organizacyjnymi w produkcji materiału roślinnego dla stworzenia narodowej kolekcji roślin ogrodów historycznych.

5. Upowszechnia wiedzę o krajobrazie kulturowym, zabytkowych założeniach parków i ogrodów historycznych i cmentarzy oraz popularyzuje, także w mass mediach i szkołach, wartości i postawy przyczyniające się do lepszej ochrony i konserwacji tych obiektów i terenów.
6. Uczestniczy i organizuje tak popularyzatorskie, jak i specjalistyczne konferencje, seminaria i prace, również interdyscyplinarne w swoim statutowym zakresie.
7. Organizuje międzynarodowe warsztaty i szkolenia oraz bezdewizową wymianę specjalistów, a także wspólne przedsięwzięcia konserwatorskie z udziałem specjalistów krajowych i zagranicznych.
8. Publikuje i rozpowszechnia, także nieodpłatnie, katalogi, wyniki badań naukowych oraz prac projektowych i robót konserwatorskich oraz inne wydawnictwa z zakresu swojej działalności i udostępnia korzystanie ze swojej biblioteki i archiwum.
9. Inicjuje, organizuje i koordynuje działania na rzecz rozwoju tzw. turystyki kulturalnej, współdziałając w tym celu z wyspecjalizowanymi agendami rządowymi i pozarządowymi w kraju i zagranicą.
10. Pomaga w zagospodarowaniu zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych, stanowiących własność Skarbu Państwa, gminy lub prywatną, współpracując w tym zakresie z wojewodami, samorządami i wyspecjalizowanymi instytucjami.
11. Udziela informacji, porad i pomocy, w tym także nieodpłatnie, właścicielom i użytkownikom obiektów zabytkowych w zakresie ochrony i konserwacji zespołów ogrodowych, parkowych, cmentarzy i krajobrazu kulturowego.
12. Podejmuje, w porozumieniu z Generalnym Konserwatorem Zabytków i kierownikami właściwych wyspecjalizowanych jednostek organizacyjnych ochrony i dokumentacji zabytków, zadania w zakresie ochrony dóbr kultury, jak również współdziała na rzecz ochrony środowiska naturalnego i kulturowego, a w szczególności przy tworzeniu obszarów chronionych.
13. Uczestniczy w pracach międzynarodowych organizacji zajmujących się ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego, prezentuje polski dorobek

konserwatorski za granicą oraz pomaga przenosić i wdrażać doświadczenia zagraniczne w kraju.

14. Realizuje zadania zlecane przez Ministra Kultury i Sztuki, jak i Generalnego Konserwatora Zabytków.”

Postawione przez ministra kultury i sztuki zadania i cele Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu wyznaczały jego zakres i nową skalę działalności wobec narastających potrzeb dotyczących ochrony ogrodów, parków, cmentarzy oraz krajobrazu kulturowego. Powołano nowoczesną instytucję narodową, której przyznano szerokie kompetencje do współpracy zarówno między resortami, jak i międzynarodowej, a zarazem, jak to podkreślano, wzorcową w skali Europy.

Niestety, w 2002 roku, mimo sprzeciwu⁷ części środowiska konserwatorskiego w kraju i instytucji zagranicznych, minister kultury postanowił połączyć Ośrodek Dokumentacji Zabytków i Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu w Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków⁸. Cele nowego Ośrodka ograniczono do:

1. rozpoznania, badania i dokumentowania dóbr kultury,
2. gromadzenia informacji dotyczących środowiska i krajobrazu kulturowego oraz zabytków,
3. wypracowania merytorycznych podstaw konserwatorskiej polityki ochrony środowiska i krajobrazu kulturowego oraz zabytków,
4. gromadzenia i udostępniania informacji o muzeach i ich zbiorach,
5. upowszechniania wiedzy o środowisku i krajobrazie kulturowym oraz zabytkach⁹.

Działalność merytoryczna Zarządu, a następnie Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu

Samodzielną działalność rozpoczęto od przyswojenia nowych celów przez pracowników Zarządu, a zwłaszcza kadry technicznej i inżynierskiej. Prace badawcze i wprowadzanie ich w życie stanowiły swego rodzaju *novum*. Przykładem działalności są Łazienki Królewskie, gdzie dokonano analizy stylistycznej¹⁰ i wyodrębniono m.in. trzy obszary składowe: Ogród Królewski z końca XVIII wieku, Ogród Belwederski z 1. połowy XIX wieku oraz Ogród Modernistyczny

z XX wieku. Obszary te objęto nadzorem konserwatorskim prowadzonym przez architektów krajobrazu oraz utworzono strukturę organizacyjną brygad wykonawczych. Ważną rolę odgrywała pracownia projektowa, która przygotowywała projekty techniczne urządzenia ogrodu oraz prowadziła studia koncepcyjne porządkowania pozostałych ogrodów będących pod zarządem (Wilanowskiego, Królikarni i Nieborowa)¹¹. Od początku swej działalności (za zgodą kuratorium oświaty) Zarząd organizował kursy z zakresu historii i pielęgnowania zabytkowych ogrodów zarówno dla swoich pracowników¹², jak i w różnych regionach kraju, m.in. w Boguchwale, Wrocławiu, Zamościu itd. Ośrodek prowadził także szkolenie kadr Państwowej Służby Ochrony Zabytków. Począwszy od 1986 r. organizował i prowadził specjalistyczne szkolenia zawodowe i podyplomowe (w różnych formach) dotyczące pielęgnowania zabytkowych założeń ogrodowych, m.in. wykłady na Studium Podyplomowym SGGW „Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych”. Równocześnie prowadził zajęcia dla studentów czwartego i piątego roku Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu¹³. Organizowano także kursy z zakresu pielęgnowania i leczenia drzewostanów oraz urządzenia i utrzymywania ogrodów historycznych, m.in. dla pracowników Państwowych Gospodarstw Rolnych.

Z inicjatywy Ośrodka w 1989 roku utworzono w Gdańsku-Oliwie Technikum Terenów Zieleni. Powołanie nowej szkoły średniej wynikało z potrzeby kształcenia fachowych kadr, niezbędnych dla ratowania dziedzictwa kultury i przywrócenia tradycji sztuki ogrodniczej. Zespół pracowników Ośrodka opracował program nauczania dla specjalizacji „urządzenie i pielęgnacja terenów zabytkowych”. Z jego inicjatywy delegowano uczniów na praktyki w ogrodach angielskich. Ponadto, sprawując patronat nad przebiegiem kształcenia ogrodniczego młodzieży, organizował dla uczniów zawodowe praktyki ogrodnicze, prowadzone w kolejnych latach w zabytkowych parkach w Oblęgorku (woj. kieleckie), Sypniewie (woj. bydgoskie), Karolewie (woj. bydgoskie), Orońsku (woj. radomskie), Karolinie (woj. warszawskie), Połoninach-Nabrzeżu (woj. elbląskie), Gdańsku-Oliwie, Nieborowie i Klemensowie (woj. zamojskie)¹⁴.

1

Poligony konserwatorskie

Park Mużakowski

Działalność Zarządu, a następnie Ośrodka polegała na łączeniu prac badawczych i dokumentacyjnych z pracami studialno-projektowymi oraz terenowymi robotami rewaloryzacyjnymi. Jedną z pierwszych prac kompleksowych, interdyscyplinarnie prowadzoną we współpracy z konserwatorami niemieckimi, był Park Mużakowski¹⁵. Generalny Konserwator Zabytków w 1988 roku powierzył Ośrodkowi zadanie objęcia opieką nierozpoznanego, zalesionego obszaru dawnego parku, który w wyniku zmian granic po II wojnie światowej znalazł się po polskiej stronie Nysy Łużyckiej. Zawarta wówczas umowa o współpracy Zarządu z Instytutem Ochrony Zabytków w Berlinie, dzięki powołaniu wspólnej komisji konserwatorskiej oraz grup roboczych, stwarzała szerokie możliwości w podejmowaniu prac inwentaryzacyjno-dokumentacyjnych¹⁶. Celem nadrzędnym stało się odtworzenie układu i przywrócenie ścisłych powiązań obu części parku – niemieckiej z ruiną (wówczas) zamku i *pleasure-ground* w jego najbliższym otoczeniu oraz polskiej części z parkiem leśnym. Podjęte prace porządkowe w części leśnej doprowadziły do przejęcia przez Ośrodek 275,55 ha od Państwowego

Gospodarstwa Leśnego z przeznaczeniem na odtworzenie Parku Mużakowskiego w Łęknicy. W tym samym czasie rozpoczęto współpracę z lokalnym samorządem przy opracowaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy¹⁷ oraz organizowania corocznego Święta Parku dla młodzieży szkolnej z miast leżących po obu stronach Nysy Łużyckiej. Celem obchodów było przybliżenie młodzieży walorów parku oraz podniesienie świadomości obcowania z wyjątkowym zabytkiem, który znajdował się wówczas w strzeżonym pasie przygranicznym. Jednym z najistotniejszych projektów dla rewaloryzacji parku było doprowadzenie do zawarcia umowy między urzędami pracy niemieckim i polskim zatrudniającymi bezrobotnych z obu krajów przy pracach wykonywanych w parku¹⁸. Kolejnym ważnym

2

działaniem Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu było opracowanie przez zespół pracowników Ośrodka we współpracy z Fundacją Księcia Hermana von Pücklera – Park Bad Muskau, dokumentacji wpisu Parku na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, która po podpisaniu przez polskiego i niemieckiego ministra kultury została w 2002 roku złożona w siedzibie UNESCO w Paryżu.

Ogród Jana Klemensa Branickiego w Białymstoku

Ośrodek prowadził różnorodne działania. W sferze ochrony ogrodów i parków uczestniczył w pracach na rzecz rewitalizacji ogrodu barokowego o znakomitym, XVIII-wiecznym układzie artystycznym i kompozycyjnym w Białymstoku. Zaniedbany po rekonstrukcji (G. Ciołka) z 1946 roku, nieodpowiednio pielęgnowany, stracił dawną świetność. Partery poprzerały, gubiąc czytelność formy, ogród zaś podupadał w zacieśniającej się zabudowie miasta. Okazją do podjęcia badań i prac projektowych stały się obchody 300-letniej rocznicy wyboru na tron polski Augusta II Mocnego. Ośrodek, we współpracy z Saksońskim Zarządem Zamków w Krajowym Urzędzie Finansów w Dreźnie, w 1997 roku zorganizował w Warszawie wystawę „Barokowa sztuka ogrodowa w Polsce i Saksonii”, połączoną z międzynarodową konferencją w Białymstoku „Barokowy krajobraz Europy”¹⁹. Poparcie opinii międzynarodowej było ważne dla podjęcia przez Ośrodek badań nad ogrodem i barokowym warsztatem ogrodowym. Do koordynacji prac powołano Międzynarodową Radę Konserwatorską do spraw Ogrodu Branickich z dr. Robertem Jongiem, prezydentem Międzynarodowego Komitetu Ogrodów Historycznych i Krajobrazu ICOMOS – IFLA na czele²⁰. W porozumieniu z prezydentem

3

miasta Białegostoku, jako gospodarzem ogrodu, podpisano umowę o współpracy, zobowiązując się do rozpoczęcia badań, studiów projektowych i nadzoru nad pracami realizacyjnymi. Zapoczątkowało to badania archeologiczne i przyczyniło się do stworzenia warunków do specjalizowania się archeologów w badaniach ogrodowych, dość powszechnych już wtedy w Europie Zachodniej²¹.

Kotlina Jeleniogórska

Prace Ośrodka toczyły się również na obszarze gminy Mysłakowice, która stanowi część Kotliny Jeleniogórskiej. Znajdują się tu cenne kompleksy zamkowe i pałacowe wraz z ogrodami, parkami oraz komponowanymi kompleksami leśnymi i rolniczymi. Tworzą kreowany przez wieki krajobraz łączący wartości kulturowe z przyrodniczymi w jednorodną przestrzenną całość. W ślad za rezydującym tu niegdyś pruskim dworem Wilhelma III i Wilhelma IV (Mysłakowice, Karpniki, Wojanów) osiedlały się w tym miejscu rody szlacheckie i arystokratyczne, m.in. von Reuss, von Reden, von Küster (Stanisławów, Bukowiec, Łomnica) oraz Radziwiłłowie i Czartoryscy (Ciszycą). Działali tu najwybitniejsi architekci i planiści XIX wieku, Karl Friedrich Schinkel i Peter Joseph Lenne oraz ich uczniowie. Ośrodek dążył przede wszystkim do ochrony wspianego, romantycznego krajobrazu.

1. Łęknica, fragment Parku Mużakowskiego. Fot. archiwum NID

1. Łęknica, fragment of Muskauer Park. Photo from NHBP's archives

2. Łęknica, Park Mużakowski, odtwarzanie widoku spod Kamienia Pücklera – końcowa faza prac, rok 1991. Fot. archiwum NID

2. Łęknica, Muskauer Park, reconstruction of the view from under the Pückler Stone – final stage of works, 1991. Photo from NHBP's archives

3. Białystok, pałac i ogród Branickich. Fot. archiwum NID

3. Białystok, Branicki Palace and Garden. Photo from NHBP's archives

Przyjęto zasadę organizowania corocznych konferencji naukowych i wydawania towarzyszących im materiałów, które popularyzowałyby tematykę regionu. Działalność Ośrodka wspierały samorządy gmin jeleniogórskich, co przejawiało się m.in. przy konsultacjach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego²².

Ogólnopolski program ochrony krajobrazu

Rok 1995 był szczególny w działalności Ośrodka. Minister kultury i sztuki podjął program „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego”, uzupełniający studia i prace Centralnego Urzędu Planowania – „Polska 2000 plus”. Myślą przewodnią było określenie znaczenia i roli historycznego dziedzictwa kulturowego znajdującego się w granicach państwa polskiego²³. Program, realizowany pod kierunkiem prof. dr. hab. Janusza Bogdanowskiego, zakładał opracowanie syntezy problematyki ochrony krajobrazu kulturowego w skali kraju oraz sporządzenie wytycznych w odniesieniu do regionów (49 województw). Metoda opracowana przez prof. J. Bogdanowskiego polegała na podziale obszaru na jednostki architektoniczno-krajobrazowe (JARK) jednorodne pod względem ukształtowania, pokrycia i tradycji historycznej. Projekt zasad ochrony krajobrazu kulturowego został opracowany przez Ośrodek i zaopiniowany przez Radę Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Sztuki (1994)²⁴. Program został opisany m.in. w zeszytach pilotażowych dotyczących województw: rzeszowskiego i wrocławskiego.

Świadome kształtowanie krajobrazu i ochrona krajobrazu historycznego

Z inicjatywy Joanny Wnuk-Nazarowej, minister kultury i sztuki, oraz Jana Szyszko, ministra ochrony środowiska, zasobów naturalnych i leśnictwa, przy poparciu ministra edukacji narodowej oraz prezesa Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast utworzono Międzyresortowy Zespół do spraw Opracowania Programu Edukacyjnego „Świadome kształtowanie krajobrazu i ochrona krajobrazu historycznego”²⁵. Minister kultury i sztuki, jako przewodnicząca Między-

resortowego Zespołu, powołała sekretariat Programu, wskazując Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu do wykonywania jego obowiązków. Zorganizowano cykl spotkań międzyresortowych na potrzeby opracowania programu, który zatwierdziła Rada Ministrów w 1999 roku. Programowi towarzyszył kwartalnik „Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego”²⁶. Istotnym zadaniem Ośrodka było organizowanie konferencji i warsztatów dla nauczycieli oraz publikowanie materiałów dydaktycznych²⁷. Ponadto prowadzono interdyscyplinarne obozy studenckie w Kotlinie Jeleniogórskiej, których zakończenie uwieńczyły sesja naukowa i wystawa plenerowych prac w Starej Pomarańczarni Łazienek Królewskich²⁸. W tym czasie duże znaczenie miało propagowanie regionalizmów i tzw. Małych Ojczyzn, aktywując środowiska lokalne. Zagadnienia te popularyzowano w wydawnictwach Ośrodka, np. jeden z numerów „Krajobrazów Dziedzictwa Narodowego” poświęcono wpływowi kultury niderlandzkiej w Polsce. Z kolei w 2001 roku w Toruniu, wraz z Muzeum Etnograficznym, zorganizowano konferencję „Olędrzy i ich dziedzictwo w Polsce. Historia, stan zachowania, ochrona”, która pobudziła aktywność naukową i społeczną dającą się zauważyć jeszcze dziś²⁹.

Pracownia krajobrazu kulturowego

Z biegiem czasu Ośrodek podejmował nowe wyzwania. W Kielcach w 1986 roku utworzono pracownię specjalistyczną, oddział Ośrodka, która zajęła się opracowaniem „Studium historycznego przyrodniczo-kulturowego doliny rzeki Kamiennej”, mającego na celu rozpoznanie oraz właściwe kształtowanie krajobrazów kulturowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Przez 10 lat działalności poddano ocenie jakość treści przyrodniczych i kulturowych zawartą w planach zagospodarowania przestrzennego 51 gmin leżących na wyżej wymienionym terenie. Opracowano koncepcję Ekomuzeum Aglomeracji Staropolskiej w Starachowicach (zabytkowy zakład

4. Założenie pałacowo-parkowe w Mysłakowicach w Kotlinie Jeleniogórskiej. Fot. W. Stepień

4. A palace and park layout in Mysłakowice in the Jelenia Góra Valley. Photo by W. Stepień

wielkopieczowy), plan utworzenia w dolinie rzeki Kamiennej parku kulturowego oraz strefy ochrony Konserwatorskiej w Nietulisku Dużym i inne³⁰.

Inne studia krajobrazowe

Podjęmowano również zadania mające na celu porównanie różnych metodyk postępowania, prac podejmowanych we własnym zakresie i powstających w innych środowiskach, a poprzez publikację wnoszących nowe propozycje i rozwiązania. Na wniosek konserwatora podjęto kwestię otoczenia Jasnej Góry w Częstochowie. W jej wyniku dokonano inwentaryzacji, opracowano wytyczne dotyczące ukształtowania przestrzeni ulicznych w rejonie wzgórza, przygotowano koncepcję rewaloryzacji Parków Podjaskogórskich i przedstawiono problemy rekonstrukcji alei Najświętszej Marii Panny w Częstochowie³¹. W tym okresie, w związku z planowaną siecią nowych autostrad na terenie kraju, ważne stały się opracowania związane z rejonem Pałacu Wilanowskiego i publikacja *Studium ochrony krajobrazu zespołu pałacowo-krajobrazowego Wilanowa* oraz propozycja „Ochrony konserwatorskiej krajobrazu – w formie rezerwatu kulturowego w Wilanowie”. Z zagadnieniem kulturowej makroprzestrzeni historycznej miasta Warszawy wiązała się praca *Kraj-*

obraz kulturowy skarpy warszawskiej. Główne założenia wielkoprzestrzenne. Stanowiły one interesującą analizę komponowanych krajobrazów nadwiślańskich, których nierozpoznanie przyspieszało ich postępującą degradację³².

W złożoności problematyki krajobrazowej zajmowano się także odrębnym typem krajobrazu historycznego, jakim są krajobrazy bitewne. Metodykę ochrony konserwatorskiej starano się ustalić, podejmując temat pola bitwy pod Raclawicami (z okazji zbliżającego się w 1994 roku 200-lecia bitwy). Dzięki studiom i analizom szczegółowym obszaru opracowano wytyczne stref ochrony konserwatorskiej oraz wnioski do rekonstrukcji krajobrazu i zagospodarowania tego terenu³³. W czasie badań i studiów Ośrodka uznano, że krajobrazem kulturowym mogącym pretendować do wpisu na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jest Kanał Augustowski. W związku z tym Ośrodek podjął współpracę międzynarodową ze specjalistą z tego zakresu, prof. Michele Cotte z Francji (ekspertem UNESCO do spraw kanałów historycznych). Do współpracy przystąpili przedstawiciele Białorusi oraz Międzynarodowy Komitet Ogrodów Historycznych i Miejsc ICOMOS – IFLA, wspomagający merytoryczne działania na rzecz Kanału. Ze strony polskiej do opracowania włączyły się samorządy lokalne, różne

jednostki terenowe, wojewódzkie i centralne. Ośrodek przeprowadził podstawowe prace rozpoznawcze i zgromadził dotychczas opracowane materiały oraz rozpoczął studia na temat „Park kulturowy Kanału Augustowskiego, granice, waloryzacja, wytyczne”. Istotną rolę odgrywały międzynarodowe seminaria i przygotowywane z tej okazji materiały³⁴. Rozpoznanie tematu miało na celu uzasadnienie wniosku dla ministra kultury i sztuki o opracowanie wniosku i ogłoszenie Kanału Augustowskiego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Problematyka ochrony miast

W przypadku krajobrazu miast, posiadających odrębną specyfikę przestrzenną, Ośrodek nawiązał współpracę z Komitetem Architektury i Urbanistyki PAN. W roku 1992, współdziałając z Sekcją Urbanistyki KAiU PAN, zorganizowano konferencję „Kryteria oceny krajobrazu kulturowego miast współcześnie rozwijanych”, stanowiącą przegląd problematyki oraz ustalającą różnorodność kryteriów mających zastosowanie w ocenie krajobrazów miejskich. Kolejnym znaczącym wydarzeniem była wspólna z Komitetem Architektury i Urbanistyki PAN w 1995 roku konferencja „Twórczość i konserwatorstwo w architekturze”, podczas której starano się ustalić uwarunkowania działalności architekta i urbanisty w strukturach zabytkowych. Dopelnieniem tej debaty były dwie publikacje Ośrodka: *Krajobraz miejski w warunkach demokracji i wolnego rynku* (Instytutu Architektury Krajobrazu PK) oraz *Strategie rewitalizacji miast w Polsce i w innych krajach*, w których omówiono pokonferencyjne wnioski Sekcji Historii Architektury i Urbanistyki oraz Konserwacji Zabytków KAiU PAN. Otwarcie nowych perspektyw w ochronie i kształtowaniu krajobrazu miast stała się międzynarodowa konferencja „Co robimy, by ocalić piękno historycznych miast... – Wrocław – 2000”. Problematykę konferencji zawarto w pięciu sesjach: ogólnej wprowadzającej; panoramy i widoki miast historycznych; planty, tereny fortyfikacji, parki miejskie, cmentarze; place, skwery, ulice, aleje, dziedzińce zabudowań; roślinność przedmieść, ogrody willowe, miasta ogrody. Konferencja przyniosła wiele ciekawych prezentacji zagranicznych i krajowych zakończonych rezolucją³⁵.

Ochrona i rewitalizacja ogrodów

W ścisłej współpracy z użytkownikami zespołów dworsko- i pałacowo-ogrodowych oraz państwową służbą konserwatorską podejmowano przedsięwzięcia na rzecz ich ochrony i rewitalizacji. Były to m.in. spotkania dotyczące konsultacji, sporządzania projektów koncepcyjnych i realizacyjnych, pełnienia nadzorów nad pracami oraz przeprowadzania z wykorzystaniem środków własnych stosownych prac lub zlecenia robót w ogrodach i parkach. W celu unormowania działalności na terenie całego kraju opracowano w Ośrodku „Zasady i wytyczne dla prowadzenia prac w zabytkowych założeniach ogrodowych”, które w 1987 roku zostały zatwierdzone przez Generalnego Konserwatora Zabytków „do stosowania przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków”. Zawierały one ogólne zasady prowadzenia prac ogrodniczych, wytyczne do sporządzania uproszczonej dokumentacji projektowej, instrukcję dotyczącą podstawowych składników dokumentacji powykonawczej zabytkowych założeń ogrodowych i inne³⁶.

Wśród zadań, w które angażował się Ośrodek, należy wymienić następujące prace prowadzone na terenie założeń ogrodowych:

- Choroszcz (z Muzeum w Białymstoku);
- Dąbroszyn (z burmistrzem Witnicy);
- Dołhobyczów (z PGR);
- Głuchy (z Beatą Tyszkiewicz);
- Henryków (z kurią metropolitalną we Wrocławiu);
- Lusławice (z Krzysztofem Pendereckim);
- Łabuńki (z wojewodą zamojskim);
- Morawa (z Fundacją Świętej Jadwigi);
- Mysłakowice (z urzędem gminy);
- Narol (z Fundacją Pro Academia Narolense);
- Oporów (z Muzeum);
- Ożarów (z Muzeum);
- Puławy (z Instytutem Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa);
- Przeworsk (z Muzeum);
- Stalowa Wola (z Muzeum);
- Złoty Potok (z Zarządem Zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych).

Nawiązana współpraca z państwowymi gospodarstwami rolnymi po latach niepowodzeń zaczęła przynosić pozytywne efekty. W roku 1992, gdy nastąpiła likwidacja PGR-ów i załamała się struktura opieki

nad zabytkowymi zespołami pałacowo-ogrodowymi, Ośrodek zorganizował seminarium „Krajobraz wielkoobszarowych majątków ziemskich w Wielkopolsce – od Turwi do Sobiejuch”. Kolejne seminaria odbywały się na terenie trzech różnych województw pod patronatem wojewodów: poznańskiego, leszczyńskiego i bydgoskiego. Uczestnicy wypowiadali się przeciwko podejmowaniu drugiej pobolszewickiej parcelacji majątków ziemskich polegającej na rozdeleniu dworu czy pałacu z ziemią. Zaapelowali też do Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa o ochronę wartości zabytkowych. Z inicjatywy Ośrodka opublikowano *Model postępowania konserwatorskiego dla zdewastowanych założeń ogrodowych przejmowanych przez Agencję Własności Rolnej Skarbu Państwa*, pod redakcją Anny Mitkowskiej z Politechniki Krakowskiej⁷. Przykładem współpracy w zakresie prac rewitalizacyjnych były działania podjęte w ogrodzie i parku Potockich w Muzeum Zamkowym w Łańcucie. Dyrektor Muzeum powołał w 1996 roku Radę Naukowo-Konserwatorską do spraw Ogrodu, Ośrodek natomiast prowadził prace dokumentacyjne i projektowe oraz nadzorował pracę⁸. Od początku działalność Ośrodka dotyczyła również zasad utrzymywania parków miejskich i parków uzdrowiskowych. Wspólnie z prof. L. Majdeckim z SGGW w 1994 roku zorganizowano sympozjum „Dziedzictwo miejskich ogrodów i krajobrazu historycznego. Zagrożenia, ochrona, rewitalizacja i wykorzystanie na potrzeby współczesne”, a w 2001 roku z samorządami miast Kudowa-Zdrój i Duszniki-Zdrój – konferencję „Krajobraz kulturowy Uzdrowisk Sudeckich. Wczoraj – dziś – jutro”⁹.

5. Zespół pałacowo-ogrodowy w Lusławicach.
Fot. archiwum NID

5. A palace and garden complex in Lusławice.
Photo from NHBP's archives

Badania ogródków rustykalnych

Mając na względzie dobro ogrodów i parków w Polsce, Ośrodek prowadził badania i podejmował inicjatywy na rzecz określania zasobów historycznych. Dawne odmiany roślin kwiatnych, które powinny być stosowane w rewitalizowanych ogrodach historycznych, przetrwały dzięki tradycyjnej uprawie w niektórych ogródkach wiejskich. Pracownicy Ośrodka nawiązali współpracę z Ogrodem Botanicznym – Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej PAN w celu zgłębienia tej problematyki. Podpisana umowa przewidywała inwentaryzację ogródków wiejskich i archiwizację nasion w bankach genów. W 1997 roku zajęto się przebadaniem terenów województw: przemyskiego, krośnieńskiego, rzeszowskiego i tarnowskiego. W celu koordynacji prac powołano Komisję Naukową do spraw Ochrony Zasobów Roślinnych Polskich Ogródów i Parków. Nawiązano kontakty w tej sprawie z muzeami, parkami etnograficznymi i muzeami regionalnymi wsi. W Przeworsku utworzono Pracownię Kolekcji Roślin Ogródów Historycznych oraz założono ogródek rustykalny starych odmian kwiatnych. W roku 2000 zorganizowano konferencję „Zasoby roślinne ogrodów i ogródków rustykalnych. Historia – edukacja – przyszłość”. Mimo że materiał pokonferencyjny był wartościowy, to nie wydano go drukiem.

Konkurs na najlepsze prace z zakresu ochrony zabytkowych założeń ogrodowych

Konkurs, organizowany przez Ośrodek już od roku 1896, odbywał się pod auspicjami ministra kultury i sztuki, a następnie ministra kultury i dziedzictwa narodowego w następujących kategoriach: najlepiej utrzymany i pielęgnowany ogród roku; najlepszy projekt roku; najlepiej zorganizowane i prowadzone

prace rewaloryzacyjne; najlepsze urządzenie zieleni towarzyszącej obiektom zabytkowym; od roku 1997, tj. XI edycji konkursu – tradycyjne ogrody przydomowe. W okresie do roku 2001 wyróżniono 225 osób i obiektów dyplomami oraz złotymi, srebrnymi i brązowymi medalami przyznawanymi przez ministra, co świadczyło o dużej popularności tej akcji⁶⁰.

Działania na rzecz integracji

Inicjatywy na rzecz integracji środowiska konserwatorów zabytków i przyrody zostały wprowadzone do działalności Ośrodka w porozumieniu z Generalnym Konserwatorem Zabytków i Naczelnym Konserwatorem Przyrody w formie cyklicznych wspólnych spotkań i konferencji. Minister kultury i sztuki oraz minister ochrony środowiska i zasobów naturalnych zawarli w 1989 roku porozumienie o współpracy w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego oraz obszarów chronionych. Podkreślono wówczas: „Ministrowie opowiadają się za jednością ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz za podejmowaniem przedsięwzięć w tym zakresie. Uważają za sprawę bardzo ważną głębsze zrozumienie tej jedności dla zachowania narodowej i regionalnej tożsamości przyrodniczej i kulturowej krajobrazów Polski”⁶¹.

Podczas ogólnopolskiej konferencji wojewódzkich konserwatorów zabytków i wojewódzkich konserwatorów przyrody, zorganizowanej w Jachrance w 1993 roku, rozważano zasady współpracy z uwzględnieniem prawnych przyrodniczych i kulturowych kryteriów ochrony w obszarach: pomniki przyrody – obiekty zabytkowe; rezerwaty przyrody – zespoły zabytkowe; obszary krajobrazu chronionego – strefy ochrony konserwatorskiej; parki krajobrazowe – parki kulturowe; parki narodowe – rezerwaty kulturowe oraz podejmowanie wspólnych zadań konserwatorskich. Inną formą integracji środowisk było zwołane w 1998 roku z inicjatywy Instytutu Architektury Krajobrazu PK I Forum Dydaktyczne Architektury Krajobrazu w celu omówienia kierunków, programów i efektów szkolenia w zakresie architektury krajobrazu. Materiały pokonferencyjne z wymianą programów i poglądów realizowanych m.in. przez SGGW, Politechnikę Krakowską, Politechnikę Gdańską, Politechnikę Wrocławską i Ośrodek zostały opublikowane w jego

⁶⁰ Migawki z kursu Międzynarodowej Podyplomowej Szkoły Letniej – Akademii Nieświeżkiej.
Fot. archiwum NID

⁶¹ Snapshots from the course of the International Postgraduate Summer School – the Nieśwież Academy.
Photo from NHBP's archives

wydawnictwach. Na II Forum Dydaktycznym Architektury Krajobrazu w 1999 roku dyrektor A. Michalowski przedstawił nowy rządowy program edukacyjny „Świadome kształtowanie krajobrazu i ochrona krajobrazu historycznego”⁴², który zyskał szerokie poparcie środowisk.

Cmentarze

W strukturach Ośrodka wydzielono grupę, która zajęła się problematyką dotyczącą cmentarzy. Jej zadaniem było organizowanie pracy w terenie i ewidencjonowanie nekropolii na tzw. kartach cmentarza, rozpoczęte przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, prowadzone następnie przez Zarząd i kontynuowane przez Ośrodek. Zebrane materiały ewidencyjne podlegały opracowaniu redakcyjnemu z uwzględnieniem 49 ówczesnych województw – od 1991 roku ukazywały się w serii katalogowej „Zabytkowe cmentarze i mogiły w Polsce, województwo...”. Aby przyspieszyć dostarczanie informacji o posiadanych ewidencjach i weryfikowanie zasobu danych, w 1996 roku postanowiono opublikować „Wykazy zabytkowych cmentarzy w Polsce” jako zapowiedź serii katalogowej. Opublikowano 7 „Katalogów” i 22 „Wykazy” wojewódzkie do czasu reformy administracyjnej kraju. Uruchomiono również serię „Cmentarze wojenne z okresu I wojny światowej”, publikując katalog W. Knercera województwa olsztyńskiego oraz katalog O. Dudy dotyczący cmentarzy Galicji Zachodniej. Sfinansowano i wydano serię katalogów zespołu pod kierunkiem A. Biernata „Inskrypcje grobów polskich w Paryżu”, obejmujące cmentarze: Montmartre, San Vincent, Batignolles, Père-Lachaise, Montparnasse, Neuilly, Vaugirard, Montrouge, Clichy, Gentilly, Grenelle, Saint-Ouen.

Kolejną formę działalności w sferze ochrony cmentarzy stanowiły konferencje ogólnopolskie na tematy problemowe, m.in. „Ochrona i konserwacja kamienia na cmentarzach” (1991 rok), „Problemy konserwatorskie cmentarzy żydowskich w Polsce” i opublikowany materiał konferencji omawiający stan i wykaz cmentarzy (z Żydowskim Instytutem Historycznym w 1992 roku) czy udział w konferencji i publikacja *Cmentarze muzułmańskie w Polsce* (A. Kołodziejczyk 1998 rok). Prezentowano również zagadnienia ochrony zabytkowych cmentarzy na innych konferencjach, np. w Szczecinie – Expo „Nekropolie,

kirkuty, cmentarze” (2002 rok). Oddzielną formę działalności stanowiły inspekcje i udział w pracach porządkowych na cmentarzach zarówno dobrze zachowanych, jak i zdewastowanych, którymi nie opiekowały się już gminy wyznaniowe. W roku 1993 zorganizowano szkolenie Państwowej Służby Ochrony Zabytków i wydano materiały szkoleniowe *Ochrona cmentarzy zabytkowych. Organizacja lapidariów cmentarnych* (1994).

Współpraca z zagranicą⁴³

Współpraca międzynarodowa dotyczyła wielu złożonych zagadnień i państw, które wspólnie podejmowały dyskusje i działania na rzecz ochrony zabytków.

Białoruś

Zorganizowanie wspólnie z Międzynarodowym Komitetem Ogrodów Historycznych ICOMOS – IFLA w 1995 roku międzynarodowej konferencji „Problematyka ogrodów historycznych w Europie Środkowej i Wschodniej – Nieborów (Polska) – Nieśwież (Białoruś) – Wilno (Litwa) – Pułtusk (Polska)” stworzyło nowe uwarunkowania do powołania Międzynarodowej Podyplomowej Szkoły Letniej – Akademii Nieświeskiej. Międzynarodowy Komitet ICOMOS – IFLA objął szkołę patronatem i jednocześnie podpisał porozumienie o stałej współpracy z Ośrodkiem, zobowiązując się do sygnowania dyplomów Akademii. Były to dwuletnie kursy (wykładowy i praktyczny), które w latach 1995-2000 ukończyło 50 osób, w tym z Białorusi – 32 osoby, Litwy – 12 osób, Polski – dwie osoby, Ukrainy – cztery osoby. Wydano katalog grobów opracowany w latach 1996-1997 przez Aleksandra Jaroszewicza *Rzymskokatolicki Cmentarz Kalwaryjski w Mińsku na Białorusi* oraz suplement do niego w 2000 roku. Ponadto w 2000 roku opublikowano *Województwo Poleskie na obszarze Republiki Białorusi* opracowane przez Annę Lewkowską, Jacka Lewkowskiego i Wojciecha Walczaka.

Czechy

W okresie istnienia Czechosłowacji co roku naprzemiennie w obu krajach odbywały się spotkania delegacji Ośrodka i Instytutu Ochrony Zabytków i Przyrody w Pradze w ramach wymiany bezde wizowej. W nowym układzie politycznym do znaczących

zorganizowanych w 1990 roku sympozjów polsko-czeskich należało spotkanie „Krajobraz dobrem narodu – współpraca służb konserwatorskich”, które odbyło się w Pieskowej Skale, w Górach Świętokrzyskich i w Zamku Królewskim w Warszawie.

Niemcy

Poza rozlicznymi kontaktami i wspólnymi projektami jako bardzo istotną należy wskazać współpracę z Urzędem Ochrony Zabytków w Berlinie, a zwłaszcza wicedyrektorem dr. Klausem von Krosigkiem zajmującym się ogrodami historycznymi. Konsultacje i projekty dotyczyły również prowadzenia prac rewaloryzacyjnych ogrodów w Polsce (Dąbroszyn, Łomnica i inne) czy zorganizowanie wizyty uczestników Akademii Nieświeskiej w Berlinie i zapoznanie ich z problemami rewaloryzacji oraz utrzymania ogrodów i parków na terenie Niemiec (Klein Glinicke i Sanssouci w Poczdamie, Branitz, Charlottenburg). Ponadto Ośrodek był zaangażowany we współorganizowanie Grupy Roboczej Polskich i Niemieckich Historyków Sztuki w 1999 roku w Łomnicy na temat „Krajobraz kulturowy Śląska – nasze wspólne dziedzictwo. Badania i ochrona”. Ośrodek był gospodarzem konferencji „Krajobraz kulturowy południowych pobrzeży Bałtyku” zorganizowanej w 2001 roku w Zamku Królewskim dla polskich i niemieckich historyków sztuki. Wydano w 1998 roku album *Kamienna echa. Groby Niemców w Polsce (Echo der Steine. Graben der Deutschen in Polen)*.

Ukraina

Ośrodek podpisał w 1998 roku trójstronną umowę z Muzeum Zamek w Łańcucie i dyrekcją Dendrologicznego Parku „Zofiówka” w Humaniu w celu organizowania konferencji naukowych pod wspólnym tytułem: „Ogrody rezydencji magnackich XVIII-XIX w. w Europie Środkowej i Wschodniej oraz problemy ich ochrony”. W roku 1999 w Łańcucie – „Ogrody Potockich”; w 2000 roku w Humaniu – „Ogrody Czartoryskich”; w 2001 roku w Łańcucie – Ogrody Lubomirskich”; w 2002 roku w Humaniu i Białej Cerkwi – „Ogrody Branickich”.

Na wniosek byłego dyrektora Ośrodka prof. dr Iwan Semenowicz Kosenko, dyrektor „Zofiówki”, został wyróżniony w 2005 roku Nagrodą PKN ICOMOS im. prof. Jana Zachwatowicza.

Stany Zjednoczone

Współpraca, mimo wcześniejszych kontaktów, rozpoczęła się dopiero w 1989 roku porozumieniem prezydentów PKN ICOMOS i US ICOMOS w sprawie upoważnienia Zarządu do zawarcia umowy z National Park Service w Waszyngtonie dotyczącej bezde wizowej wymiany stażystów, która trwała ponad 10 lat do 2002 roku⁴⁴. Polsko-amerykańskie warsztaty „Ochrona krajobrazu kulturalnego” zostały przeprowadzone w 1989 roku. Wzięła w nich udział sześciuosobowa delegacja National Park Service i 30-osobowa delegacja ze strony polskiej, reprezentująca różne środowiska naukowe i konserwatorskie. Tematem przewodnim było planowanie i gospodarowanie krajobrazem kulturowym dla ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych. W latach 1989-1990 stypendium Fundacji Fulbrighta otrzymał Tomasz Zwiech, który podczas pobytu w USA zajął się studiowaniem ochrony i konserwacji pól bitewnych z okresu Wielkiej Wojny Secesyjnej 1851-1865 administrowanych przez National Park Service. Kolejne warsztaty polsko-amerykańskie „Zdefiniowanie walorów przyrodniczego i kulturalnego krajobrazu oraz rola społeczeństwa w jego ochronie” zorganizowane w 1993 roku zostały poszerzone o udział specjalistów z Białorusi, Estonii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Ukrainy i Wielkiej Brytanii. Odbywały się one w Zamku Królewskim w Warszawie, w Muzeum na Świętym Krzyżu, w Bibliotece oo. Paulinów na Jasnej Górze, w zamku w Żaganiu i pałacu w Rokosowie. Zaprezentowano na nich różnorodność krajobrazów polskich.

Współpraca z PKN ICOMOS i ICOMOS – IFLA

Z inicjatywy Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych w 1986 roku zorganizowano międzynarodową konferencję Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS i Międzynarodowej Federacji Architektów Krajobrazu (IFLA) „Zagospodarowanie krajobrazu wiejskiego – historia, współczesność, przyszłość”. Przewodniczącymi konferencji byli Edward Bartman, prezes Międzynarodowego Komitetu Planowania Wiejskiego Krajobrazu IFLA oraz Andrzej Michałowski, sekretarz generalny PKN ICOMOS. Podczas konferencji omawiano następujące zagadnienia: „Integracja wiejskiego krajobrazu”

(Warszawa); „Wartości historyczne, transformacje funkcjonalne i przestrzenne, turystyka i rekreacja w krajobrazie wiejskim” (Kraków); „Ekologia, gospodarka krajobrazu wiejskiego” (Kietrz – Opole); „Ochrona krajobrazu wiejskiego” (Gniezno). W konferencji uczestniczyli: Jot D. Carpenter, IFLA USA, Olgierd Czerner, PKN ICOMOS; Hans Dorn, prezydent IFLA RFN; Zvi Miller, b. prezydent IFLA Izrael; Walter Mrass, RFN; Ronald W. Tuttle, Departament Rolnictwa USA⁴⁵.

Współpraca z UNESCO

UNESCO, w porozumieniu z ICOMOS, zleciło w 1993 roku zorganizowanie sympozjum międzynarodowego „Sztuka cmentarna”, które odbyło się w Muzeum Architektury we Wrocławiu we współpracy z Ośrodkiem. Było to pierwsze światowe spotkanie w sprawie zasad waloryzacji i ochrony cmentarzy. Postawiony cel 64 uczestnikom spotkania z 14 krajów dotyczył rozważenia kryteriów historycznych, estetycznych, architektonicznych, przestrzennych, narodowościowych i duchowych, jakie mogą być możliwe do stosowania w ocenach wartości cmentarzy w różnych regionach geograficznych oraz należących do społeczności o różnych religiach i obyczajowości, a będących tworcami długiego procesu historycznego. Sympozjum towarzyszyły wystawy: „Historyczne cmentarze” i „Współczesna sztuka cmentarna”. Za zgodą UNESCO w 1994 roku Ośrodek przetłumaczył i wydał pracę Bernarda M. Fieldena i Jukka Jokilehto *Wytyczne zarządzania miejscami Światowego Dziedzictwa Kulturowego*, stanowiącą nowy uniwersalny podręcznik do ochrony zabytków. Na zlecenie UNESCO w 1999 roku Ośrodek zorganizował w Białymstoku „Regionalne tematyczne spotkanie ekspertów UNESCO na temat krajobrazu kulturowego Europy Wschodniej”. W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele 14 państw: Albanii, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Gruzji, Litwy, Łotwy, Polski, Rosji, Rumunii, Słowacji, Ukrainy i Węgier oraz pracownicy Centrum Światowego Dziedzictwa UNESCO. Ekspertci opracowali zalecenia w trzech

7

grupach roboczych: identyfikacji, definicji, wartości krajobrazów kulturowych; zagadnień prawnych; rozwoju krajobrazów kulturowych. Zostały one zaprezentowane na posiedzeniu Komitetu Światowego Dziedzictwa w Marrakeszu w Maroku. Materiały ze spotkania w Białymstoku zostały opublikowane przez Ośrodek w *The Regional Expert Meeting on Cultural Landscapes in Eastern Europe* (Warszawa 2000).

Résumé

Działalność Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu dotyczyła wielu tematów związanych z ochroną krajobrazu kulturowego. Obejmowała kwestie uświadamiania wartości w nim zawartych. Dotyczyła jego najcenniejszych walorów i mniej cennych fragmentów. Podejmowała niełatwe wyzwanie edukacyjne, które znalazło uznanie w środowiskach niezwiązanych bezpośrednio z ochroną zabytków. Praca zarówno projektowa, jak i teoretyczna, poparta publikacjami, stanowi wkład w budowanie państwa skupionego także na zabytkach, o których Ośrodek nie zapominał. Oceniając z perspektywy lat, należy zauważyć, że nawet najmniejszy wycinek kultury, najmniejszy fragment krajobrazu trzeba przekazać następnym pokoleniom, by dokumentować kolejne lata. Są to niezwykłe, najważniejsze wartości naszej historii. ■

Dr Andrzej Michałowski, docent na Wydziale Architektury Wyższej Szkoły Ekologii i Zarządzania w Warszawie. Doktoryzował się na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej. Był dyrektorem Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu (1980-2002), wicedyrektorem Muzeum Narodowego w Warszawie (1974-1980), PP PKZ (1970-1973) oraz Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach (1960-1970).

7. Logotyp Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu

7. Logotype of the Centre for the Preservation of Historic Landscape

Przypisy

- 1 A. Michałowski, *Profesor Stanisław Lorentz*, „Spotkania z Zabytkami”, 3/1980, s. 34-35. Tenże, *Stanisław Lorentz (1899-1991)*, „Muzealnictwo”, 34/1992, s. 102-105.
- 2 Decyzję w sprawie przekazania Łazienek podjął 22 stycznia 1977 r. prezes Rady Ministrów Piotr Jaroszewicz, a 26 lipca 1977 r. zarządzeniem nr 23 Minister Kultury i Sztuki utworzył Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych Muzeum Narodowego w Warszawie, jako zakład budżetowy.
- 3 Dyrektorem Zarządu został Marian Sołtysiak, z ramienia Muzeum prace nadzorował jako wicedyrektor Andrzej Michałowski, który przejął (wrzesień 1980 r.) stanowisko dyrektora Zarządu po objęciu przez M. Sołtysiaka funkcji wicedyrektora Zamku Królewskiego w Warszawie. Dyrektorami Oddziałów Zarządu zostali: Hanna Bogucka w Łazienkach, Jacek Rulewicz w Wilanowie i Andrzej Pszczółkowski w Nieborowie.
- 4 Zarządzenie nr 18 Ministra Kultury i Sztuki z 10 kwietnia 1984 r. zmieniające zarządzenie w sprawie utworzenia Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych Muzeum Narodowego w Warszawie.
- 5 Por.: A. Michałowski, *Parki i ogrody zabytkowe w Polsce stan 1991 rok*, [w:] *Studia i Materiały Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych*, „Ogrody” nr 1, Warszawa 1992, s. 7-18.
- 6 Zarządzenie nr 54 Ministra Kultury i Sztuki z 29 grudnia 1993 r. w sprawie utworzenia Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu.
- 7 Do Waldemara Dąbrowskiego, ministra kultury, przesłano listy, na które nadawcy nie otrzymali nawet zdawkowej odpowiedzi. Ich nadawcami byli: Rada Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu; prof. dr hab. Edward Bartman, przewodniczący Rady Naukowej OZK; prof. dr hab. Andrzej Kadłuczka, prezes Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków; prof. Francesco Adorno, Włochy – Akademia Sztuki i Malarstwa we Florencji; prof. Francesco Gurrieri, Włochy – Uniwersytet we Florencji; dr Geza Hajos Austria – Bundesdenkmalamt Wiedeń, dr Robert de Jong Holandia – prezydent Międzynarodowego Komitetu Ogrodów Historycznych i Krajobrazu Kulturowego ICOMOS – IFLA; dr Klaus von Krosigk, Niemcy – Landeskonservator w Berlinie; Cord Panning – Fundacja Księcia Pücklera Bad Muskau; dr Horst Metz, Saksonia – minister finansów, Anthony Mitchel, Wielka Brytania – wiceprezydent Międzynarodowego Komitetu Ogrodów Historycznych i Krajobrazu Kulturowego ICOMOS – IFLA, Monique Mosser, Francja – Centrum Badań i Historii Sztuki Uniwersytetu na Sorbonie w Paryżu; prof. Luigi Zangheri, Włochy – Uniwersytet we Florencji, a także burmistrzowie miast i gminy w Augustowie, Białymstoku, Chmielniku, Lubaczowie, Łęknicy, Mysławkowic, Płaska, Witnica i in.
- 8 Zarządzenie nr 54 Ministra Kultury z 14 października 2002 r. w sprawie połączenia instytucji kultury: Ośrodka Dokumentacji Zabytków i Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu oraz utworzenia Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków i nadania mu statutu.
- 9 Również nadany statut KOBiDZ w sprawach organizacyjnych jest wymowny, tworząc merytoryczne jednostki: Dział Zabytków Nieruchomych, Dział Zabytków Ruchomych, Dział Kwerend Źródłowych, Dział Promocji Dziedzictwa Kulturowego, Dział Ekspertyz i Analiz, Dział Dokumentacji i Badań Warszawy i Mazowsza, ograniczając działalność do spraw dokumentacyjno-opiniodawczych.
- 10 M. Szafrąńska, *Analiza stylowa Parku Łazienkowskiego*, Zarząd Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych MN w Warszawie, 1981 rkps.
- 11 Muzeum utworzyło komisję konserwatorską, która rozpatrywała problemy konserwatorskie Łazienek, Królikarni, Wilanowa i Nieborowa, w składzie: prof. dr Stanisław Lorentz – przewodniczący; mgr Andrzej Michałowski – wiceprzewodniczący; prof. dr Jan Zachwatowicz; prof. dr Aleksander Gieysztor; dr Bohdan Rymaszewski; arch. Jacek Cydzik; dr Marek Kwiatkowski; dr Andrzej Rottermund; mgr Marian Sołtysiak.
- 12 Zezwolenie Ministerstwa Edukacji Narodowej na prowadzenie kursów i szkoleń, np. „Dyplom ukończenia kursu podstawowego historii i pielęgnacji zabytkowych ogrodów”, zorganizowany w Warszawie w 1982 r., stwierdzał, że słuchacze uczestniczyli w 52 godz. szkoleń. Wykłady na nich wygłosili: dr Bohdan Rymaszewski, Andrzej Michałowski, Małgorzata Szafrąńska, prof. Edward Bartman (SGGW), doc. Marek Kwiatkowski, dr Wojciech Fijałkowski, Wanda Górka (Wilanów), Karol Adamiecki (Nieborów), Ewa Stefaniak (Zarząd), Stefania Anozy (Łazienki), Marzena Hołówka (Łazienki), Zbigniew Chludziński (Zarząd), Urszula Maciejewska (Łazienki), Teresa Hampel (Zarząd). Kurs zakończył się egzaminem komisyjnym.
- 13 Na wniosek Rady Wydziału Sztuk Pięknych w 1997 r. przyznano Ośrodkowi medal pamiątkowy „200-lecia tradycji Wydziału Sztuk Pięknych”. Senat Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2001 r. przyznał medal „Za zasługi położone dla rozwoju Uczelni”.
- 14 Por.: M. Bielecka, *Praktyki uczniów szkoły w Gdańsku – w zabytkowych parkach*. SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 5/1999.
- 15 C. Panning, A. Michałowski, *Współpraca niemiecko-polska w Parku Mużakowskim*, [w:] *Wspólne Dziedzictwo. Polsko-niemiecka współpraca konserwatorska 1970-2000*. Warszawa 2001. Także: *Współpraca polskich i niemieckich konserwatorów zabytków celem rekonstrukcji parku Księcia Hermana von Pückler nad Łużycką w latach 1989-92*, [w:] *Studia i materiały Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych*, „Krajobrazy” nr 5, Warszawa 1992 oraz także: *Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Łęknicy*, „Krajobrazy” nr 11 (23).
- 16 W skład komisji weszli: prof. dr Michael Seiler – Poczdam, dr Gerhard Glaser – Drezno, dr Detlef Karg – Berlin oraz z Zarządu Andrzej Michałowski, prof. dr Edward Bartman i prof. dr Marek Siewniak. Do grup roboczych weszli pracownicy Zarządu i Instytutu Ochrony Zabytków w Dreźnie.
- 17 Por.: *Miejscowy Plan Ogólny Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Łęknicy*. *Studia i Materiały Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu*, „Krajobrazy” nr 11(23), Warszawa 1995.
- 18 Por.: Wydawane ulotne zeszyty *Praca i nauka ponad granicami. Polsko-niemieckie projekty młodzieżowe o wspólnej pielęgnacji parku po obu stronach Nysy*. Część 1 i 2, 1999/2000 itd.
- 19 Por.: A. Michałowski, B. Werner, *Rok 1997 – Rokiem Ogrodów Barokowych w Polsce*, [w:] *BAROK. Historia – Literatura – Sztuka*, Wyd. Neriton, IV/1(7) 1997. Komisarz wystawy: Barbara Werner; autorzy scenariusza: Andrea Dietrich, Roland Puppe; Reinhard Grau; Tadeusz Bernatowicz; Wojciech Fijałkowski.
- 20 *Ogród Branickich w Białymstoku. Badania – projekty – realizacja 1998; 1999; 1999-2000*, *Studia i Materiały Ośrodka*

- Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, „Ogrody” nr 4(10); 7(13); 9(15) Warszawa 1998; 1999; 2000 oraz A. Michałowski, *Rewaloryzacja ogrodu Jana Klemensa Branickiego w Białymstoku na tle działań konserwatorskich w ogrodach historycznych Europy*, [w:] *Parki i ogrody zabytkowe, ochrona i konserwacja. Ogród Branickich w Białymstoku, historia rewaloryzacji*, Białystok 2011.
- 21 Ośrodek zlecał prowadzenie badań archeologicznych parku w Oporowie, ogrodzie poklasztorowym w Jędrzejowie czy Parku Mużakowskim. Zob. A. Marconi-Betka, D. Sikora, *Park Zamkowy w Oporowie*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 5, 1999.
  - 22 E. Kica, E. Kieres-Jakubaszek, A. Hryniewicz, *Krajobraz Kotliny Jeleniogórskiej. Kwerenda archiwalna i bibliograficzna założenia pałacowo-ogrodowych*, „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 19 (31), Warszawa 1997. *Krajobraz Kotliny Jeleniogórskiej. Międzynarodowe sympozjum*, „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 21 (33), Warszawa 1990. *Krajobraz Kotliny Jeleniogórskiej. Powrót romantycznego krajobrazu*, „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 27 (39), Warszawa 2000. A. Oleńska, *II Międzynarodowe sympozjum naukowo-konserwatorskie pt. „Kotlina Jeleniogórska – powrót romantycznego krajobrazu”*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 3/4 1998.
  - 23 A. Michałowski, *Zadania i cele Programu Ministerstwa Kultury i Sztuki „Ochrona i Konserwacja Zabytkowego Krajobrazu Kulturowego” w integrowanej przyrodniczo-kulturowej ochronie tożsamości oraz kształtowanie przestrzeni geograficznej Polski*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 3/4 1998.
  - 24 J. Bogdanowski, *Projekt standardowego opracowania problematyki ochrony wartości kulturowych, w studium do planu i miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego*, „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 5 (17), Warszawa 1994. A. Sapeta, J. Tur, *Opracowania regionalne: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego województwa rzeszowskiego*. Tamże, „Krajobrazy” nr 17/34 (29), Warszawa 1997. O. Krut-Horonziak, E. Szulc, J. Zemła, *Opracowania regionalne: Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego województwa Włocławskiego*. Tamże, „Krajobrazy” nr 17/46 (29), Warszawa 1997.
  - 25 Zarządzenie nr 34 Prezesa Rady Ministrów z 20 maja 1998 r. Zob.: B. Werner, *Program Edukacyjny „Świadome Kształtowanie Krajobrazu i Ochrona Krajobrazu Historycznego”*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 3/4 1998.
  - 26 W pierwszym numerze kwartalnika z 2000 r. został opublikowany międzyresortowy program realizowany na podstawie Zarządzenia nr 41 Prezesa Rady Ministrów z 27 lipca 1999 r. Redaktor naczelny kwartalnika: A. Michałowski, zastępca i sekretarz: A. Werner.
  - 27 Por.: J. Bojarska, *Warsztaty dla nauczycieli „Krajobraz kulturowy regionu Podkarpacia” – omówienie*, [w:] „Krajobraz Kulturowy”. Warsztaty dla nauczycieli i metodyków, Warszawa 2001, a także: *Krajobraz kulturowy Łodzi i województwa Łódzkiego w nauczaniu młodzieży*, Warszawa 2002.
  - 28 A. Oleńska, *Interdyscyplinarny obóz studencki w Kotlinie Jeleniogórskiej*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 5 1999, oraz BW (B. Werner), *Interdyscyplinarny Obóz Studencki w Kotlinie Jeleniogórskiej*, [w:] KDN, nr 1/2000. A także: oprac. zbiorowe: *Studencka sesja naukowa; Lista uczestników Interdyscyplinarnego Obozu Studenckiego w Kotlinie Jeleniogórskiej; Prezentacja Uczelni*, [w:] „Krajobraz – Ogród – Park. Informacje bieżące OOZK”, nr 2/98.
  - 29 OOZK i Muzeum Etnograficzne w Toruniu, *Oleńdrzy i ich dziedzictwo w Polsce. Historia, stan zachowania, ochrona*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 9/10 2001.
  - 30 Podstawową kadre pracowni stanowili: kierownik dr inż. arch. Henryk Stawicki, mgr inż. arch. Hieronim Lis, mgr hist. Edward Ćwiertak. Z publikacji: *Idea oraz działalność Pracowni Krajobrazu Kulturowego w Kielcach (1987-1991)*, [w:] *Studia i Materiały Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych, „Krajobrazy” nr 4*. Warszawa 1992, a także *Ostrowiec Świętokrzyski w pejzażu przyrodniczo-kulturowym dorzecza Kamiennej*. Tamże: „Krajobrazy” nr 7. Warszawa 1993, oraz J. Suliga, *Historyczne budowle wodno-energetyczne dorzecza Kamiennej i ocena możliwości budowy nowych elektrowni wodnych*, [w:] *Studia i Materiały Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, „Krajobrazy” nr 8 (20)* Warszawa 1995, a także *Wybrane problemy zagrożeń wód, powietrza i gleb w dorzeczu Kamiennej*. Tamże: „Krajobrazy” nr 9 (21), Warszawa 1995. J. Braga-Więclawska, *Malakofauna jako wskaźnik regeneracji środowiska przyrodniczego wybranych obiektów przemysłowych Staropolskiego Okręgu Przemysłowego w Górach Świętokrzyskich*. Tamże: „Krajobrazy” nr 23 (35), Warszawa 2000.
  - 31 „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 3, Warszawa 1992 (M. Bielecka, A. Bubieniec, J. Kołomycki, W. Trzópek) oraz „Krajobrazy” nr 10, Warszawa 1993 (M. Bielecka, A. Bubieniec, J. Kołomycki, W. Trzópek, Stępkowski J.); a także „Ogrody” nr 4, Warszawa 1993 (A. Chmiel) oraz „Ogrody” nr 5, Warszawa 1993 (A. Chmiel, M. Siewniak).
  - 32 „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 8, Warszawa 1993 (M. Lisowska, A. Marconi-Betka, P. Wolski) oraz „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 9, Warszawa 1993 (M. Świątkowski); a także „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 12, Warszawa 1993 (E. Kicińska).
  - 33 „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 1 (13), Warszawa 1994 (A. Michałowski, T. Rawski, H. Stawicki, E. Ćwiertak, M. Świątkowski).
  - 34 *Krajobraz kulturowy Kanału Augustowskiego*. „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 24 (36), Warszawa 1999 oraz *Ochrona i zagospodarowanie Kanału Augustowskiego, wartości przyrodniczo-kulturowe, historia, turystyka*. „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 26 (38), Warszawa 2000, a także M. Świątkowski, *Kanał Augustowski. Międzynarodowe seminarium „Ochrona i zagospodarowanie Kanału Augustowskiego – wartości przyrodniczo-kulturowe, historia, turystyka” – problemy i zadanie*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 6 1999 oraz M. Świątkowski, *Znaczenie kulturowe i integracyjne kanałów i dróg wodnych, historia, dzisiaj, jutro. Międzynarodowa konferencja, Augustów 2000*, [w:] SKZ „Wiadomości Konserwatorskie” nr 7/8 2000.
  - 35 We współpracy z prof. dr Hanną Adamczewską-Wejchert, *Kryteria oceny...*, „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 4 (16) Warszawa 1994. We współpracy z prof. dr Edmundem Małachowiczem, *Twórczość i konserwatorstwo*. „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 15 (27), Warszawa 1996. We współpracy z prof. dr Aleksandrem Böhmem, *Krajobraz miejski...*, „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 13 (25), Warszawa 1996. We współpracy z prof. dr Teresą Zarebską, „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 25 (37), Warszawa 2000 oraz B. Werner, K. Piotrowska-Nosek, *Międzynarodowa konferencja – Wrocław 2000. „Co robimy, by ocalić piękno historycznych miast”*, [w:] „Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego” nr 2/2000.
  - 36 „Informacje bieżące Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych”, nr 8 z 1987 r.
  - 37 *Krajobraz wielkoobszarowych majątków ziemskich w Wielkopolsce od Turwi do Sobiejuch*. „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 6, Warszawa 1993, w następnym roku zorganizowano

- konferencję „Znaczące rody i ich siedziby w Wielkopolsce”, na którą zaproszono z referatami Lorda Earl of Shelburne z Bowood (Anglia) i Carmen Anon Feliu (Hiszpania) w celu przedstawienia współcześnie funkcjonujących historycznych majątków ziemskich, oraz A. Mitkowska, *Model postępowania konserwatorskiego dla zdewastowanych założeń ogrodowych przejmowanych przez Agencją Własności Skarbu Państwa*. „Studia i Materiały – Ogrody” nr 2 (8), Warszawa 1994.
- 38 *Ogród i park Potockich w Łańcucie. Badania – projekty – realizacja 1999*. [w:] „Studia i Materiały – Ogrody” nr 7 (13), Warszawa 1999.
- 39 *Dziedzictwo miejskich ogrodów...* materiały sympozjum, Warszawa 1994 rkps, oraz *Krajobraz kulturowy...* „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 30 (42).
- 40 Zob. „Krajobraz – Ogród – Park. Informacje bieżące”, 1986-2001.
- 41 Komunikaty Dendrologiczne Zarządu Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Ogrodowych nr 12, 1989.
- 42 *Politechnika Krakowska, I Forum Dydaktyczne Architektury Krajobrazu*, [w:] „Studia i Materiały – Krajobrazy” nr 22 (34), Warszawa 1999 oraz *Politechnika Krakowska, II Forum Dydaktyczne Architektury Krajobrazu*, Kraków 1999.
- 43 Ponieważ współpracę Ośrodka obszernie omówiono [w:] A. Michałowski, *Międzynarodowa wymiana myśli konserwatorskiej w zakresie ochrony ogrodów i krajobrazu kulturowego*. [w:] *Polskie konserwacje poza granicami Rzeczypospolitej*. Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Wrocław-Warszawa 2006 – tu zostaną przedstawione najistotniejsze kwestie.
- 44 Ze strony Zarządu wyjechali: 1989 – Jakub Zemła; 1992 – Dorota Pape-Śliwończuk; 1993 – Renata Stachańczyk; 1994 – Anna Marconi-Betka; 1995 – Magdalena Bielecka; 1996 – Dorota Sikora; 1997 – Lidia Klupsz; 1998 – Anna Śniegucka; 1999 – Anna Dymek; 2000 – Magdalena Lisowska; 2001 – Katarzyna Piotrowska-Nosek; 2002 – Barbara Furmanik. Ze strony US ICOMOS odbywali staż w Polsce: 1990 – Cliff Gawron z Uniwersytetu w Georgii; 1991 – Michele Hiltzik z Uniwersytetu w Massachusetts; 1993 – Carol Perovskeh z NPS w Waszyngtonie; w 1994 – Cari Goetheus z Uniwersytetu w Oklahomie; 1995 – Katherine Ann Hughes z Uniwersytetu w Tample; 1996 – John Kevin Risk, architekt krajobrazu; 1996 – Karin Kolnes z Uniwersytetu w Georgii; 1998 – Vinita Besnt Sidhu z Harvardu; 2000 – Katya Marie Podsiadło z Uniwersytetu w Michigan; 2001 – Katherine Melcher z Uniwersytetu w Luizjanie; 2001 – Michael Chad Rother z Uniwersytetu w Oklahomie. Zob. B. Furmanik, *Polsko-amerykańska współpraca w zakresie ochrony zabytkowego krajobrazu US / ICOMOS Summer Intern Program*. [w:] KDN 4(12)2002.
- 45 *Współpraca polsko-amerykańska w zakresie ochrony zabytkowych założeń ogrodowych i krajobrazu kulturowego*, [w:] „Studia i Materiały – Ogrody” nr 6, Warszawa 1993.

Summary

The Centre for the Protection of Historic Landscape, a National Institution for Culture – the history of the organisational and legal structure, years 1977-2002

The idea to establish an institution comprising an interdisciplinary team of employees, particularly historians of art, architects, gardeners and landscape architects was connected with the innovative activity of Professor Stanisław Lorentz with regard to museums and monument protection and dates back to 1960. The institution underwent a number of organisational transformations and legal changes for years, finally becoming a part of the National Centre for Research and Documentation of Monuments after the liquidation of the Centre for the Protection of Historic Landscape and its merger with the Centre for Documentation of Monuments in 2002. The first steps of independent activity, which has been carried on permanently for further years, included the transformation of consciousness and the understanding of new aims of the entire staff of employees of the Administration, particularly technical and engineering personnel. The idea of the activity of the Administration and then the Centre was to combine research and documentation works with study and design works and field restoration works. One of the first comprehensive works, which was carried on interdisciplinarily in co-operation with German conservators, was the Muskau Park and the elaboration of the documentation of the inscription into the UNESCO World Heritage List. A number of projects was undertaken in the field of garden and park protection (Białystok, Mysłakowice). 1995 was a special year in the activity of the Centre, which constantly assumed new challenges to meet the current demand for the most important topics both in Poland and abroad. In 1986 a division of the Centre – a specialistic workshop – was established in Kielce. Apart

from the Kielce workshop, individual tasks were undertaken to confront various methodologies of action and works undertaken independently and in other environments, also through publications contributing new proposals and solutions to our considerations. Important topics included the Raclawice battlefield and the Augustów Canal. New prospects in the protection and design of city landscapes were opened thanks to the international conference “What are we doing to protect the beauty of historic cities... – Wrocław 2000”. The Centre engaged in several works that were performed in garden complexes. After years of failures, the co-operation with State Farms began to produce favourable results. The Centre did also research on rustic gardens. In 1996 the Centre began to organise a competition for the best works concerning the protection of historic garden complexes. Initiatives for the integration of the environment of monument and nature conservators were visible, among others, at the conference held in Jachranka in 1993. Cemeteries constituted an organisationally separate problem group in the Centre, which focused on the creation of conditions for field penetration and record-keeping on the so-called cemetery cards. International co-operation concerned many complex issues and states that jointly engaged in discussions and activities relating to the protection of monuments. The Centre co-operated with institutions such as PKN ICOMOS, ICOMOS IFLA and UNESCO. The long-term activity of the Centre for the Protection of Historic Landscape was focused on many topics relating to the protection of cultural landscape and the propagation of values contained in it. It undertook a difficult educational challenge and contributed to the building of a better state taking good care of its monuments. From the perspective of years, looking back at what has already been done, there arises a reflection that is worth passing on to further generations: even the smallest part of culture or landscape should be documented for the next years, because the identification of the most important and inalienable values and our history is enclosed in such documentation.